

NOVE KNJIGE

tivrečnosti i apologetskih tumačenja. Autor knjige *Slobodno vreme i sloboda* naročito pledira na *sadržaju* slobodnog vremena, što je, uistinu, ispravan stav, jer slobodno vreme može da bude kreativan čin, ali i vreme apatije, rezignacije i traganja za izgubljenim identitetom koji nestaje u magli savremene automatizacije rutinskog, razmrvljenog i otuđenog rada.

Problem slobodnog vremena ne može se posmatrati, a još manje rešavati, ako se ne posmatra u čvrstoj dijalektičkoj vezi s radnim vremenom, odnosno problemima rada i problemima slobode uopšte, jer je, kao što je poznato, rad svesna, svrshodna ljudska delatnost. Zato autor smatra da je neophodno slobodno vreme uslovljavati vremenom slobode, a vreme slobode nastaje i počinje »s onu stranu nužnosti« (Marks). U knjizi su, takođe, data filozofska objašnjenja fenomena slobode, a posebno mesto je dato filozofskom objašnjenju slobode u Marksa koji je određuje kao ukidanje otuđenja.

Što se tiče definicija slobodnog vremena, autor ove knjige je u pravu kada kaže da je njihov broj neobično velik i da je problem, koji se čini poznat i saznat, u stvari veoma zamršen. U knjizi se navodi definicija R. Božovića koji smatra da je slobodno vreme vid egzistencije dobrovoljno odabrane kao najbolji način samorealizacije.

Vrlo je interesantno poglavlje koje nosi naslov *Ko su merači vremena?* Merenje časovnicama je samo formalno razgraničenje a na isti način se mogu uzeti neki drugi kriterijumi: rad, dokolica, igra, spavanje, dakle — ljudska merila koja postaju izrazito subjektivna, ali, ipak, ostaje nepobitna činjenica da je prava mera vremena čovek.

Treći deo knjige nosi naslov *Vreme i istorija* i u njemu se analizira društvo i čovek. Čovek se posmatra kao biće mogućnosti, a dimenzija budućnosti i kategorija »idealno treba« zauzimaju dominantno mesto. On je, takođe, biće prakse koja se u svom radu može potvrditi, realizovati svoje stvaralačke potencije, ali i otuđenosti. Sledeći Marksov metod, pisac ove knjige smatra da je *revolucija načina života* (jer je pitanje vremena povezano s pitanjem o revoluciji obrnuto) neophodna za stvaranje novog okvira u kojem će sloboda i slobodno vreme dobiti nove dimenzije.

U četvrtom poglavlju *Svet vremena ili vreme svetova*, slobodno vreme se posmatra u odnosu na ljudske potrebe čija struktura igra veoma važnu ulogu u svestranom razvoju ljudske ličnosti. Tu susrećemo kritiku čoveka jedne dimenzije, čoveka organizacije, jednom rečju — čoveka koji se otuđuje. Takođe se razmatraju problemi ličnosti i rada, problemi idolatrije rada, pri čemu se jasno i razgovetno, u skladu s Marksovom koncepcijom čoveka pledira za potpunijom sličnošću.

Veoma je interesantno poglavlje *Nesretna pedagogija*. Autor govori o okvirima u kojima može nastati i realizovati se ljudska sloboda. Pisac kaže da se to može ostvariti u društvenim od-

nosima koji su stvarno slobodni, a ne ako smo slobodni samo u mislima. »Lažnost priče o „osećanju“ slobode«, svedene slobode na psihičku usmerenost, ogleda se u težnji da postojeće oblike spoljašnje prinude okitimo cvećem privlačnih osećanja i da ih putem interiorizacije učinimo opštevažićim; umesto da radimo na ukidanju raznih oblika spoljašnje prinude. Nesretna pedagogija je svakako nastojanje da se u ljudi izgradi takva usmerenost koja služi kao oslonac postojećem stanju, koja stvara ubeđenje da naša (uobražena) samodelatnost uopšte nije iznuđena, manipulirana u tzv. slobodno vreme« (str. 133—134). Bodrogvari ne analizira »industriju slobodnog vremena«, koja je danas prisutna, ali kaže da je savremena kapitalistička pedagogija idolatrija obožavanja otuđenog rada putem idolatrije *nerada* (podvukao F. B.).

Poslednje poglavlje *Sloboda i odgovornost* predstavlja neku vrstu zaključka i zaokruživanja ranije iznesenih stavova. Tu se nalazi rasprava o revolucionarnoj svesti, ponovna piščeva analiza, odnosno »beleška« o ljudskim potrebama, a već je istaknuto da su potrebe povezane s načinom života i slobodnim vremenom i da od njihove strukture takođe zavisi da li ćemo živeti u nekoj prividnoj ili stvarnoj zajednici. Govoreći o usloviima revolucionisanja potreba, autor kaže da prvo treba stvoriti objektivne materijalne pretpostavke za formiranje revolucionarnih, kvalitativnih potreba. Da bi naše vreme zaista bilo slobodno, neophodna je svesna stvaralačka akcija, kako organizovanih društvenih snaga tako i pojedinaca« (str. 164). Međutim, pojam »organizovana društvena snaga« nije do kraja konsekventno razmatran, jer i »industriju dokolice« stvaraju neke organizovane društvene snage da bi manipulirale čovekom. Mišljenja smo da je Bodrogvari na ovom mestu mogao naglasiti svoj stav, koji je, inače, razvijen u ovoj knjizi — da je slobodno vreme izraz klasnih protivurečnosti, pa se, prema tome, i pojam »organizovane društvene snage« različito tumači u različitim konstelacijama. Završne stanice ove knjige posvećene su kulturi i stvaralaštvu, angažovanju i oslobodjenju. To nam najrečitije govori o orijentaciji autora ove knjige. Njena vrednost sastoji se upravo u tom antropološko-humanističkom pristupu, koji se, kao crvena nit, provlači preko svih stranica ove knjige.

Drugo, Bodrogvari ovaj problem razmatra s filozofskog aspekta, što je poseban doprinos, jer u nas u poslednje vreme ima dosta socioloških studija, ali studija ovakve vrste, koje polaze od temelja ljudske slobode kad se raspravlja o slobodnom vremenom, nema mnogo. Zato je originalna piščeva želja, odnosno povezivanje slobode i slobodnog vremena. Mnogi istoričari polaze od pretpostavke da je slobodno vreme saznato i samo treba istraživati različite kategorije, odnosno sadržaj slobodnog vremena. Upravo značaj ove knjige je u tome što prevazilazi taj institucionalistički aspekt i

što pledira s novim revolucionisanim i reformisanim slobodnim vremenom.

Pišući ovu knjigu, Bodrogvari je pred sobom imao u vidu širi auditorijum čitalaca, ne samo specijalista (filosofa, pedagoga, estetičara), već i druge strukture čitalaca. Kitnjast stil, često kombinovan s »figurama prenosnih značenja«, na čitaoca deluje kao posebno osveženje i čini da ova, prilično kompleksna problematika, bude shvaćena i prihvaćena na originalan način.

Pisac knjige zameramo na nesistematičnost, jer stičemo utisak da je strukturu rada trebalo pokloniti više pažnje. Tada ne bi bilo čestih ponavljanja koja su nekada prisutna. U svakom slučaju, to ne umanjuje vrednost ove, za nas, ipak, originalne knjige.

KASIM PROHIĆ: »FIGURE OTVORENIH ZNAČENJA«
»Biblioteka«, Zagreb 1976.

Piše: Stevan Tontić

FIGURE OTVORENIH ZNAČENJA, najnovija knjiga filozofskih eseja Kasima Prohića, razvija i tematski obogaćuje krug pitanja kojima se autor bavio u *ODVAŽNOSTI IZRICANJA*, svom prvom djelu. Riječ je o »kritici pojmovnog konstruktivizma« tradicionalnog filozofskog mišljenja, odnosno o traganju za novim mogućnostima mišljenja-govorenja-pisanja u istraživanju »fenomenologije životnih formi«. Pojednostavljajući, mogli bismo reći da Prohić govori iz jedne »granične situacije« filozofa: spoznao je »kanikaturalnu uobraženost Pojma«, svedenost i transparentnost kategorijalnog jezika filozofije, a istovremeno, pokušavajući da dâ slobodniji i »životniji« jezik, našao se izvan okrilja *sistima* koji, *volens volens*, za sebe gradi svaka »ozbiljna« misao zasnovana na logičko-kritičkom i sistematskom izvođenju određene »slike svijeta«. Na izvjestan način, Prohić se odriče jednog jezika, a da drugoga još nema, što je u njegovu slučaju i izvorna paradoksalna pozicija. Izvorna po tome što se ne zadovoljava implicitnim tautologijama filozofije, apsolutizmom (»monarhizmom«!) metafizičkog Uma u koji više ne možemo imati vjeru jednog Hegela; paradoksalna — jer se do iskonski neposrednih formi života probija još uvijek *filozofskim* pitanjima. Izvorna — s obzirom na vraćanje na »pretilozofski« govor samih elemenata i čutanje kao najprisniju komunikaciju; paradoksalna zbog nemogućnosti iskazivanja filozofskog smisla onih egzistencijalnih iskustava kojima, umjesto purizma filozofskog pisma, više odgovaraju različiti metaforički jezici. Kao filozof, Prohić je, u nekoj raganu, u poziciji *bez pozicije* — u smislu da ne prihvata »arhimedovske tačke« koje nudi metafizika, a istovremeno ne želi da »razriješi problem« u nekoj novoj »luci spas«, u priklonu ovoj ili onoj Ideji, Istini, Teoriji, Načelu. Šte »ničije zemlje«, on priziva one

F. BODROGVARI: »SLOBODNO VREME I SLOBODA«
Radnički univerzitet »Veljko Vlahović«, Subotica 1976.

Piše: Dragan Koković

Naslov knjige, kako upozorava i sam autor, govori o pokušaju da se o problematici slobodnog vremena govori nešto drugačije.

Ovaj fenomen (slobodno vreme) može se proučavati s različitim aspektima: istorijskog, sociološkog, filozofskog, pedagoškog, estetskog, etičkog itd.

Ishodišna tačka od koje polazi autor ove knjige je filozofska, a celokupni pristup je prožet antropološko-humanističkim aspektima.

Na mnogim mestima u svom radu autor naglašava kompleksnost ove problematike. Svoj aspekt i ugao gledanja Bodrogvari je obrazložio sledećim rečima:

»Želimo da o slobodnom vremenom govorimo tako, što ćemo ga uslovljavati slobodom svih, kao uslovom sreće pojedinca, i slobodom pojedinca kao uslovom sreće svih« (str. 7), uz napomenu da jedan veliki i težak zahtev ne može biti u potpunosti zadovoljen. Prevazilaženje postojećeg načina života je jedan od bitnih uslova za osmišljavanje slobodnog vremena.

Slobodno vreme se može posmatrati s pojedinačnog i opšteg aspekta. U knjizi je razrađena teza da se o ličnom ostvarenju i raspolaganju slobodnim vremenom ne može razložno i smisljeno govoriti, a da se prethodno ne posmatra na opštem nivou.

U skladu s iznešenim stavovima, autor razvija originalnu misao da ne postoji pravo slobodno vreme, jer još ne postoji pravo besmisleno društvo. Zbog toga se slobodno vreme danas posmatra kao izraz klasnih pro-